

DOĞU MARMARA VE TRAKYA ARAŞTIRMALARI

Dr. Mehmet ÖZDOĞAN

Istanbul Üniversitesi Prehistorya Kürsüsünce 1979 yılından bu yana Doğu Marmara ve Trakya bölgelerinde arkeolojik belgeleme çalışmaları ve yüzey araştırmaları yapılmaktadır. Dr. Mehmet Özdoğan yönetimindeki araştırma ekibi, İstanbul Arkeoloji Müzelerinden Akın Aksoy ile Mustafa Sayar, Prehistorya ve Arkeoloji bölümlerinden Hüseyin Akıllı, Yıldırım Özkan, Cemil Topaloğlu ve Erdoğan Bilen'den oluşmuş, ayrıca olanakların elverdiği kadar çok sayıda arkeoloji öğrencisinin de, arazi eğitimi olarak, çalışmalara zaman zaman katılması sağlanmıştır. Arazideki renkli fotoğraf çekiminin büyük bir bölümünü Nezih Başgelen, buluntu çizimlerini Ayşe Özkan, arşiv düzenlemesini de Aslı Özdoğan yüklenmiştir. Araştırmalar, geniş ölçüde National Geographic Society'nin parasal desteği⁽¹⁾, ARIT'in katkısı ve Devlet Su İşlerinin sağladığı bazı olanaklardan yararlanarak sürdürülmüştür. Arazi çalışmalarımız sırasında DSI XIV. Bölge Müdürlüğü elemanları ve özellikle bölge müdürü Erdoğan Bilal, DSI Edirne XI. Bölge Müdürlüğünden Mehmet A. Sarı, başta sayın Ayfer Turanlı olmak üzere Edirne Müze Müdürlüğünce ve Kırklareli Kültür Müdürlüğünden Gülümay Bilge ve Zeki Kılıçaslan tarafından her türlü kolaylık gösterilmiş ve ekibimiz Kırklareli'nde bir ay süre ile, Devlet Çocuk Yetiştirme Yurdu tesislerinde, her türlü çalışma kolaylığı sağlanarak konuk edilmiştir. Kırklareli'nde şöförlerimiz Hilmi Doğan ile Necdet Karpuzcu, en az ekip üyeleri kadar özveri ile, araştırmaların yürütmesine katkıda bulunmuşlardır. Tüm ekip üyelerine, adı geçen kuruluş ve kişilere teşekkürü borç biliriz.

(1) Bu araştırma için gerekli olanakların sağlanması geniş ölçüde Prof. H. Çambel ile Prof. R. J. Braidwood'un çabaları, Prof. M. Mellink ve Prof. K. Bittel'in destekleri ile gerçekleşmiştir.

AMAÇLAR VE ELE ALINAN SORUNLAR

Marmara ve özellikle Trakya Önyasya'nın arkeolojik bakımdan en az bilinen bölgeleri arasındadır. Bölgenin tarihöncesi çağları ile ilgili bilgilerimiz, bazı münferit ve daha çok rastlantılara bağlı buluntuların dışında, hemen hemen yalnızca A. M. Mansel'in (Mansel, 1937; Mansel 1938) ve Ş. A. Kansu'nun (özellikle Kansu, 1963; Kansu, 1971) araştırmalarına dayanmaktadır. Her ne kadar bu araştırmalar ilginç sonuçlar vermiş, bölgede tarihöncesi kültürler ile megalitik anıtların varlığını ortaya koymuşsa da, şimdiye değin ne Trakya'nın kültür silsilesi belirlenebilmiş, ne de bölgenin coğrafi konumuna bağlı olan kültür tarihi ile ilgili çeşitli sorunlara çözüm getirilebilmiştir. Oysa ki Trakya, gerek Asya ile Avrupa arasındaki kara ve gerekse Ege ile Karadeniz arasındaki deniz bağlantısının kilit noktası üzerindeki coğrafi konumu bakımından büyük bir önem taşımaktadır. Bir kum saatinin dar boğazına benzetebileceğimiz bölge, Asya ile Avrupa kıtaları arasında kültür alışverişi, ticaret, istila, göç gibi her türlü toplumsal ve kültürel harekette ya bağlantı sağlayıcı, ya da sınırlayıcı olma durumundadır. Marmara ve Trakya bölgelerinin arkeolojik silsilelerini belirlemeden ne Balkan kültürlerinin gelişmesini ne de Anadolu'da dış etkenlere bağlı olarak ortaya çıktığı belli olan bazı olayların gerçek niteliğini anlamak mümkündür. Son yıllarda Anadolu ile Balkan kültürlerinin ilişkileri, kökenleri ve tarihlendirilmeleri ile ilgili tartışmalar yoğun olarak sürmekte, ancak eldeki veriler yetersiz olduğundan ve özellikle Trakya bölgesi hiç bilinmediğinden, bu tartışmalardan bir sonuç alınamamaktadır.

Bu konu ile ilgili olarak sürdürülen tartışmaların arasında⁽²⁾ Güneydoğu Avrupa'da ilk neolitik kavramların, yani üretici toplulukların ortaya çıkışının Anadolu'dan göç ya da kültür alışverişi ile mi, yoksa bu bölgedeki bağımsız bir gelişme ile mi olduğu; bölgenin bilinen çanak çömlekli en eski topluluğu olan Fikirtepe kültürünün Balkan ya da Anadolu kökenli mi olduğu; Anadolu'da Hacılar'dan bilinen boyalı çanak çömlek ile Balkan ülkelerindeki Sesklo-Karanovo boya bezemeli çanak çömleğinin arasında ilişki olup olmadığı; Balkan ülkelerinde son yıllarda ortaya çıkartılan ve özellikle Bulgaristan'da Varna mezarlığı buluntuları ile bilinen, gelişkin maden işçiliğinin Anadolu'dan mı, yoksa Balkanlar'dan mı yayıldığı, Romanya'da "Tartarya tabletleri" olarak bilinen yazılı belgelerin Önyasya kültürleri ile olan ilişkileri, Troya kültürünün kökeni ve sona ermesinin Balkan yarımadasından gelen göçlere bağlı olup olmadığı; Anadolu'da Büyük Güllücek, İkiztepe, Demirci Höyük gibi Balkan buluntuları ile benzerlik gösteren kültürlerin anlaşılabilmesi, Hititlerin ve Friglerin kökeni gibi sorunlar bulunmakta, bunlara son yıllarda **Ahhiyawa** ülkesinin Trakya mı olduğu, Miken etki alanının sınırları gibi tarihi coğrafya ile ilgili olanlar da eklenmektedir.

Ekibimizin araştırma alanı olarak Marmara ve Trakya bölgelerini seçmesindeki esas neden, yukarıda kısaca değinilenler gibi, kültür tarihi açısından önemli sorunların çözümüne katkıda bulunabilecek veriler elde edebilmektir.

(2) Bu konular ile ilgili geniş bilgi ve toplu yayın dizini için özellikle Bintliff, 1977; Esin, 1981; Mellaart, 1968; Renfrew, 1972; Tringham, 1971; Vajsova, 1966.

Araştırmalarımızın ikinci amacı, bölgede çağdaş gelişmenin yol açtığı yoğun arkeolojik tahribata bağlı olarak belgeleme çalışmaları yapmaktır. Bölgedeki İstanbul, Bursa, İzmit, Tekirdağ gibi büyük kentler, özellikle son on yıl içinde giderek artan bir hızla yayılmakta, kıyı şeridi konaklama ve turistik tesisler ile kaplanmakta, sanayi için geniş alanlar ayrılmakta, bunların yanı sıra hızlı kentsel gelişmenin gereksinmelerini karşılamak için yeni baraj ve göletler yapılmakta (bk. Resim 1), sulama kanalları, geniş yollar açılmakta ve yeni maden yatakları işletilmektedir. Ayrıca, bölgedeki arkeolojik yerleşmeler genellikle akarsu düzlüklerinde, sığ arkeolojik dolguya sahip düz yerleşme niteliğinde olduklarından, doğal bitki örtüsünün kalkmasına bağlı olarak erozyonun şiddetlenmesi, yapı malzemesi ve özellikle kum elde etmek için nehir boylarının sürekli olarak kazınması, makinalı tarımın ve bahçeciliğin yaygınlaşması gibi yan etkenler de geniş ölçüde tahribata yol açmaktadır. Şimdiye kadar bölgedeki arkeolojik varlığın bir dökümü yapılmamış olduğundan nelerin tahrip olduğu bile bilinmemektedir. Bu nedenle ekibimiz, yalnızca tarihöncesi değil, her döneme ait kalıntı ve buluntu yerlerini belgelemeye ve Marmara-Trakya bölgeleri ile ilgili bir bilgi arşivi oluşturmaya çalışmaktadır.

Bölgede yapılmakta olan barajların göl alanları şimdiye değin arkeologların ilgisini pek çekmemiştir. Her ne kadar bu barajlar daha çok içme suyu ve sulama gereksinimleri için yapılan, küçük sayılabilecek tesislerse de, göl alanları genellikle vadi taban ovalarını kaplamakta ve Trakya'da arazi genellikle az engebeli olduğundan bir kaç metre yüksekliğindeki bir bendin arkasında toplanan su geniş alanları kaplamaktadır. Bölgedeki önemli barajlardan Ömerli⁽³⁾, Elmalı I ve II araştırmalara başladığımızda tümü ile dolmuş, Alibeyköy Barajı ise dolmak üzere idi. Trakya'nın batısında, başta megalitik mezar anıtları olmak üzere, önemli arkeolojik merkezlerin yakınında yer alan Suloğlu barajı da, göl alanı hiç araştırılmadan, 1980 yılında dolmuştur. Aynı şekilde, Edirne ilindeki Altınyazı barajı 1967, Kadıköy barajı ise 1972 yılında su toplama başlamıştır. Trakya'da araştırmalarımızı yoğunlaştırdığımız 1980 yılında Kayalıköy, Karaidemir, Tayfur ve Büyük Çekmece barajlarının yapımı sürmekte, Kırklareli, Armağan ve Küçük Çekmece barajları başlangıç aşamasına yaklaşmakta ve bunların dışında 25 kadar baraj ve göletin de projeleri hazırlanmakta idi. Bütün bu barajların arasında gerek konumları ve gerekse göl alanları bakımından en ivedi araştırılması gerekenler Karaidemir, Kayalidere ile Büyük Çekmece barajlarıdır. Ekibimiz şimdiye değin Alibeyköy barajının henüz dolmamış kesimlerini, Karaidemir, Kayalidere ve kısmen Büyük Çekmece baraj göl alanlarını taramıştır.

BÖLGENİN BAZI ÖZELLİKLERİ VE ARAŞTIRMAYA ETKİSİ

Bölgenin ve özellikle Trakya kesiminin arkeolojik bakımdan çok az tanınmış olmasında, araştırma eksikliği kadar, kolaylıkla ulaşılabilen yerlerde ören yerleri ve büyük höyükler gibi toprak üstü kalıntıların bulunmaması da etkili olmuştur. Oysaki,

(3) Ömerli çevresi ile ilgili araştırmalar için bk. Fıratlı, 1958.

coğrafi konumundan gelen stratejik önemi ve yaşam için elverişli doğal çevre koşulları, Trakya'da her çağa ait önemli merkezlerin olması gerektirdiğini düşündürmektedir. Trakya'da bugün gözle görülür kalıntı olarak hemen hemen yalnızca tümülüslerin bulunmasının kültürel olduğu kadar coğrafi yapısından da gelen özellikleri bulunmaktadır. Bölgenin kültür silsilesinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu özelliklere kısaca değinmekte yarar vardır:

1. Yüksek Höyüklerin Oluşmaması:

Kalın arkeolojik dolguya sahip yüksek höyüklerin oluşması her şeyden önce yerleşmenin çok uzun bir süre aynı yerde kalmasına ve yapılarda kullanılan malzemenin taş, kerpiç gibi dayanıklı olmasına bağlıdır. Yerleşme yerinin aynı kalması arazi yapısına, doğal yollara ve özellikle su kaynaklarına göre belirlenmektedir. Anadolu ve Önasya'nın bir çok yerlerinin tersine, Trakya'da bütün yıl boyunca sürekli olarak akan sık bir akarsu şebekesi bulunmakta ve Istranca ile Ganos dağlık bölgeleri dışında doğal engellerle bölünmemiş, hafif dalgalı düzlükler geniş alanlar kaplamaktadır. Özellikle akarsu boylarındaki verimli alüvyal taban ovalarının hemen her yeri yerleşmek için aynı özellikleri göstermektedir. Yüzey araştırmaları da yerleşmelerin sık sık yer değiştirdiğini göstermiştir; bunun en belirgin örneği, Kırklareli il merkezinin hemen güneyinde, bir dere boyunda 700 m.lik bir alan içinde saptadığımız bir dizi yerleşme yeridir⁽⁴⁾; düz yerleşme olarak adlandırabileceğimiz bu küçük ve alçak höyüklerden toplanan çanak çömlek (bk. Resim 2-5) Kalkolitik Çağdan Orta Çağa kadar yaklaşık altı bin yıllık zaman süresini kapsayan tam bir kültür silsilesi vermektedir. Buradaki Salhane höyüğü'nün Kalkolitik Çağda 300 x 300 m. gibi önemli bir genişliğe sahip olduğu, gene Demir Çağ başlarında da oldukça önemli bir kentin varlığı anlaşılmaktadır. Aynı durum Trakya'nın iç kesimlerinde, hemen hemen her yer için geçerli gibidir; ancak Demir Çağın ortaları ile birlikte, ana yol güzergâhlarının sabitleşmesi, ticari ve idari merkezlerin ortaya çıkışı ile büyük kent niteliği kazanan Babaeski, Lüleburgaz gibi yerleşmeler yerlerini uzun süre koruyabilmişlerdir. Araştırma sırasında bulunan Kocatepe tümülüsü (bk. Resim 17) yanındaki önemli Klasik yerleşmenin bile, Süloğlu deresi boyunca bir kaç kez yer değiştirdiği belli olmaktadır. Trakya'nın iç kesimlerinde bulduğumuz tarihöncesi yerleşme yerleri genellikle yükseklikleri 1 m.'yi geçmeyen yayvan höyüklerdir (bk. Resim 19). Bunun tek istisnası Keşan yakınlarında bulunan, yaklaşık 10 m. yüksekliğindeki höyüktür (bk. Resim 30), bu da her halde Keşan'ın Çanakkale Boğazından gelen önemli yolun dağlık bölgedeki doğal geçişi ve batıdaki yarı bataklık durumundaki geniş ovanın etkisi ile gelişmiştir.

Su kaynağı bakımından daha fakir olan Marmara kıyılarında ise yerleşmeler ister istemez akarsu ağızlarına, koylara ve uygun yükseltilere bağlı kalmış ve Selimpaşa, Menekşe Çatağı, Toptepe (bk. Resim 32) gibi yüksekçe höyükler oluşabilmiştir.

(4) Sözü edilen bu yerleşmeler ayrıntılı olarak Özdoğan, 1981 a'da yayınlanmıştır.

Trakya'nın büyük bir kesiminin doğal orman bölgesi içinde olması⁽⁵⁾ yapı malzemesi olarak ahşabın geniş ölçüde kullanılmasına yol açmıştır ki bu da arkeolojik dolguların oluşmasını olumsuz olarak etkilemiştir. Bunun yanısıra tarihöncesi çağlarda Balkan yarımadasında yaygın olan çukur tabanlı ev geleneğinin Trakya'da da kullanıldığı Fikirtepe (Bittel 1960) ve Pendik (Özdoğan 1981 a) yerleşmelerinden bilinmektedir. Ayrıca, dal-örgü ev geleneği bugün bile Trakya'nın birçok yerinde süregelmektedir.

2. Yerleşmelerin Gömülerek Kilitlenmesi:

Trakya coğrafi yapısı bakımından Anadolu'dan oldukça değişik özellikler göstermektedir. Karadeniz boyunca bir şerit gibi uzanan Istranca dağları ile, güneyde Marmara kıyısındaki Kuru ve Ganos dağları ile bunların doğuya doğru olan alçak uzantıları, Trakya'nın iç kesimlerindeki hafif dalgalı geniş düzlükleri sınırlamaktadır. Bu düzlüğün hemen hemen ortasında, Ergene nehrinin açtığı, doğu-batı yönündeki, deniz seviyesine göre yüksekliği 100 m.nin altında olan geniş oluk biçimli bir taban ovası bulunmaktadır. Arazi, gerek Istranca ve gerekse Ganos dağlarından bu oluşa doğru hafif fakat düzenli bir eğimle alçalmaktadır. Genel olarak Ergene havzası olarak bilinen bu kesimde, kuzeydeki Istranca dağlarından çıkarak, arazi eğimine uygun olarak inen, birbirine koşut çok sayıda akarsu ve bunların alüvyonlu, dar taban ovaları bulunmaktadır.

Taban ovalarında, ova düzleminin yükselmesine yol açan birikme olayının yakın zamanlara kadar sürdüğü ve bunun sonucu olarak da arkeolojik dolgu kalınlığı az olan yerleşmelerin gömülerek, kısmen ya da tümü ile kilitlendiği anlaşılmaktadır. Nitekim, araştırma sırasında akarsu sekilerinde, doğal olarak ya da kum-toprak almak için açılmış yarmaların kesitlerinde, alüvyon dolgu altında kitlelenmiş arkeolojik tabakalar görülmüştür. Arkeolojik tabakaların üzerinde biriken alüvyon dolgunun bölgenin kuzeyinde, dağlı bölgeye yaklaştıkça inceldiği, Ergene nehrinin çevresinde ise çok kalınlaştığı anlaşılmaktadır. Kırklareli'nin batısında, Dokuzhöyük köyü çevresinde Teke Deresi (Kocadere) sekilerinde derin su kanalları içinde bulduğumuz Kalkolitik Çağa ait iki yerleşmenin üzerinde 20-40 cm. kalınlığında alüvyon dolgu olmasına karşılık, daha güneyde Lüleburgaz ile Pınarhisar arasında bir kesitteki Demir Çağ tabakasının üzerinde dolgu kalınlığı 1 m.yi bulmaktadır. Bu yerleşmeler arazi yüzeyinde hiçbir yükselti ya da buluntu ile kendini belli etmemektedir.

Son zamanlarda doğal bitki örtüsünün tahrip olmasıyla artan erozyona bağlı olarak gelişen sel yatakları, gömülerek kilitlenmiş yerleşmelerin saptanmasına yardımcı olmaktadır. Buralarda genellikle sel yatağı boyunca, belirli bir alan içinde, yüzey malzemesi bulunmakta, ancak yerleşmenin gerçek boyutları ve niteliği tam olarak anlaşılamamaktadır.

(5) Trakya'nın bitki örtüsü ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Dönmez, 1968.

Genel olarak arazi yüzeyinde yükselti olarak kendini belli eden höyükler, ya dolgu kalınlığı alüvyon birikiminden daha fazla olan, ya da bu olayın etkilemediği yamaç ve sırt yerleşmeleridir. Ancak, yükselti olarak görülen höyüklerde de, eğer yerleşmeyi kesen bir tahribat yok ise, dolgunun ova düzlemi altında ne kadar derine indiği anlaşılacaktır. Kırklareli'nin güneyinde, yüzeyden 50 cm.'lik bir yükselti olarak görülen Tilkiburnu höyüğünün, yerleşmeyi kesen bir kum ocağı kesitinden, gerçek yüksekliğinin 1,5 m. olduğu; gene Kırklareli'nin güneyinde Kanlıgeçit Mevkiindeki yayvan bir Tunç Çağı yerleşmesinin de, su kanalı içinde en az 1 m. derine indiği görülmüştür.

3. Marmara Denizi ile Boğazların Etkisi⁽⁶⁾:

Marmara ile Karadeniz, dünyanın diğer denizlerine dar, uzun boğazlar ile bağlanan bir tür iç denizdirler. Özellikle Çanakkale boğazının yapısal özelliklerine bağlı olarak, dünya deniz düzleminde alçalma olduğu zaman, Marmara'nın Ege denizi ile ilişkisi kesilmekte ve Marmara denizi kapalı bir havza durumuna gelmektedir. Bu özelliği ile, deniz düzlemlerindeki değişiklikler, dünyanın diğer denizlerine oranla, Marmara'da çok daha abartmalı etkiler yapmaktadır. Bu etkileri, deniz düzleminin alçalıp yükselmesi ile tuzluluk derecesinin değişmesi gibi doğrudan etkilerle, bu havzaya bağlı akarsular ve yaşam ortamı üzerindeki dolaylı etkileri olarak iki bölümde ele alabiliriz. Çanakkale boğazı kapanıp, Ege ile Marmara'nın ilişkisi kesildiğinde Marmara ve Karadeniz giderek tuz oranını yitirmekte ve tatlı su gölleri durumuna gelmektedir.

Gerek tatlı sudan tuzluya ve gerekse tuzlu sudan tatlıya geçiş sürecinde, kendilerine daha uygun ortamlara çekilemeyen deniz canlıları kitle halinde ölüp çürümekte ve her halde kıyılar uzun bir dönem için oturulmaz hale gelmektedir. Nitekim, Marmara'nın tatlı sudan tuzlu suya en son geçiş döneminin başlangıcı olan M.Ö. 5 bin yılını izleyen bin-binbeşyüz yıl boyunca kıyı yerleşmeleri görülmemektedir.

Boğazlar kapandığında Marmara'nın su düzlemi, akarsuların getirdikleri su miktarı ile orantılıdır. Özellikle deniz düzlemi bugüne oranla oldukça düştüğünden, genellikle sığ olan kuzey Marmara'da geniş bir alan kara haline gelmekte, yüksek deniz dönemlerinde ise Trakya'nın güney kıyılarındaki alçak düzlükler su altında kalmakta, deniz, taban ovalarından derin haliçler şeklinde içlere kadar sokulmaktadır; bu da her halde Anadolu ile Trakya arasındaki geçişi oldukça güçleştirmektedir. Deniz düzleminin değişmesi, doğal olarak, akarsularının vadilerini kazmaları ya da doldurmaları şeklinde etki yapmıştır.

Burada çok kısa olarak özetlediğimiz ve Paleolitik Çağın başlarından M.Ö. 5. bin yılına kadar bir kaç kez tekrarlanan bu olayın, gerek bölgedeki kültürel evrim ve gerekse bunların bulunması üzerinde önemli etkileri vardır. Marmara denizinin bugüne

(6) Bu konu ile ilgili yayın dizini için bk. Özdoğan, 1981 c.

oranla daha alçak ve tatlı olduğu dönemlere, yani soğuk dönemlere ait bütün kıyı yerleşmeleri tümü ile su altında kalmış olmalıdır; deniz düzlemi yükseldiğinde ise dalgaların daha önceki çağlara ait yerleşme izlerini geniş ölçüde sildiğini düşünebiliriz. Nitekim, Doğu Marmara bölgesinde çok sayıda Paleolitik Çağ kamp yeri bulunmuş, ancak bunların hemen hemen tümü sıcak döneme ait açık hava konak yerleri olduğu görülmüştür. Paleolitik Çağın soğuk dönemlerine ait, olası birkaç örneğin dışında, herhangi bir buluntu yoktur.

4. Kültürel Etkenler:

Bölgede İstanbul, Edirne gibi tüm İlk ve Orta Çağ boyunca önemini korumuş büyük kentlerin bulunması, antik yerleşmelerin yapı taşı ve özellikle mermer elde etmek için geniş ölçüde tahribine yol açmıştır. Nitekim Trakya'nın dağlık ve ormanlık kesimlerinin dışında, toprak üstü yapı kalıntıları ile belirlenen ören yerleri yok gibidir. Özellikle, yapı taşlarının deniz yolu ile İstanbul'a kolaylıkla taşınabileceği kıyı şeridi üzerinde yalnızca Marmara Ereğlisi'nin kalıntıları kısmen günümüze kadar dayanabilmiştir⁽⁷⁾; diğer bütün yerleşmeler tarihöncesi höyükler gibi toprak tepeleri haline gelmiştir. Marmara kıyısı boyunca yer alan, başta Karaevlialtı⁽⁸⁾, Atlıbayırtepesi⁽⁹⁾ (Değirmenaltı), Aytepe yakınlarındaki Meşelidere⁽¹⁰⁾, Cambaztepe olmak üzere Arkaik, Klasik ve Bizans dönemlerine ait büyük kent niteliğinde yerleşme yerleri bulunmaktadır. Bu yerleşmeler de bugün tatil siteleri, yeni yollar tarafından kısmen ya da tümü ile tahrip edilmiştir. Bu tahribat sırasında saptanabilen buluntular, sayı bakımından az olmakla birlikte, bu yerleşmelerin önemini belirtecek niteliktedirler. (Fıratlı 1976; Taşlıkılıçlı 1971). Yüzey araştırmaları sırasında yalnızca Selimpaşa ile Tekirdağ arasındaki kıyı bölgesinde, daha önceden bilinmeyen 20 kadar antik yerleşme yeri saptanmıştır.

Bölgedeki yerleşme ve özellikle ören yerlerini etkileyen diğer bir olay da son yarım yüzyıl içinde, göçmen iskanına bağlı olarak, kırsal nüfusun hızla artması ve o zamana kadar sağlam kalan iç ve ormanlık kesimlerdeki kalıntıların da tahrip edilmesidir. Örneğin, Trakya'nın en büyük ve önemli kalelerinden birisi olan Kırklareli'nin kuzeybatısındaki Polos kale, Malkara yakınlarındaki Germeyan Kale ve hatta dolmenlerin bazıları bu şekilde tahrip olmuştur. İstanbul'un çok yakınlarında olmalarına

(7) Maalesef buradaki tiyatro yapısı da bu yüzyılın başlarında İstanbul'daki bir devlet yapısına taş elde etmek için sökülüş, diğer yapılar da son 10 yıl içinde geniş ölçüde tahrip edilmiştir.

(8) Karaevlialtı yerleşmesi, daha önceki yayınlarda (Çevik, 1966; Taşlıkılıçlı, 1971) Karaevli olarak, 5 km kadar kuzeyindeki köyün adı ile geçmekte ve genel olarak antik "Mokapura" kenti olarak tanımlanmaktadır.

(9) Atlıbayır tepesindeki bu yerleşmeden önceki yayınlarda (Çevik, 1966; Fıratlı, 1976:441), yakınlardaki bir tatil sitesinin adı ile "Değirmen Altı" ya da "Değirmen Bayırı" olarak bahsedilmektedir. Aynı zamanda bir kros heykelinin de buluntu yeri olan bu önemli yerleşmenin bir bölümü tatil köyü ve genişletilen karayolu tarafından tahrip edilmiştir.

(10) Bu yerleşme yerini, daha önceki araştırmaları sırasında ilk kez bularak, bize bildiren N. Başgelen'e teşekkür borçluyuz.

karşılık, ormanlık ve çalılık bölge içinde kaldıklarından yakın zamanlara kadar korunan ve şimdiye kadar hiç bir yayında rastlamadığımız Filibos ve Maltepe antik yerleşmeleri de, mezarlık mermeri elde etmek için tahrip edilme süreci içine girmişlerdir. Bu örnekleri kolaylıkla arttırabiliriz; ancak, bölgenin kuzeyindeki ormanlık ve çalılık örtünün (Resim 6) ören yerlerini koruyucu bir örtü gibi sakladığını, bu bölgenin yaşam ve kültürlerin gelişmesi için çok daha az elverişli olmasına karşılık, güney ve orta kesimlere oranla yapı kalıntıları bakımından bugün için daha zengin olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda sözü edilen doğal ve kültürel etkenler, Trakya'daki arkeolojik kalıntıların ve özellikle tarihöncesi yerleşme yerlerinin bulunmasını, Anadolu'nun diğer bölgelerine oranla çok güçleştirmekte ve belirli bir ölçüde rastlantılara bırakmaktadır.

ARAŞTIRILAN BÖLGELER VE TOPLU SONUÇLAR

Marmara ve Trakya bölgelerindeki araştırmalar için uzun süreli bir program öngörülmüş ve araştırmaların 1981 yılına kadarki ilk aşaması için, gerek yukarıda sözü edilen sorunların çözümüne katkıda bulunabilecek ve gerekse tahribattan yoğun olarak etkilenen bölgelere öncelik verilmiştir. Bu amaçla, şimdiye değin toplam olarak 75 gün arazi çalışması yapılmış, ve büyük bir bölümü yeni bulunmuş olan 5000'e yakın yerleşme, kalıntı ve buluntu yeri saptanarak belgelenmiştir. Araştırılan başlıca bölgeler şunlardır :

1. Kuzey Marmara Kıyı Şeridi:

Bu bölgeye ağırlık verilmesinin iki nedeni vardır: Burası Trakya'nın deniz yolu ile olan dış ilişkilerini en belirgin bir biçimde yansıtacak ve aynı zamanda da çağdaş tahribatin en yoğun olarak etkilediği bölgedir. Şimdiye değin Tekirdağ'ın batısındaki Barbaros köyü ile İstanbul Selimpaşa arası ve kısmen de Ambarlı çevresi araştırılmıştır.

Kıyı boyunca çeşitli yerlerde Paleolitik Çağın değişik evrelerine ait münferit buluntulara rastlanmışsa da, bunların belirgin bir biçimde bölgenin Büyük Çekmece ile İstanbul arasındaki doğu kesiminde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu döneme ait önemli buluntu yerleri arasında Ambarlı ile Haramidere arasındaki taraçalardaki Orta ve Epi-Paleolitik konak yerlerini sayabiliriz. Epi-Paleolitik dönemi izleyen Neolitik ve İlk Kalkolitik Çağlara ait, kıyı kesiminde hiç bir yerleşme yerine rastlanmamıştır. Yukarıda da kısaca değinildiği gibi, bu durum, kıyının uzunca bir süre iskân edilmediği izlenimini vermektedir.

Kıyı bölgesinde çanak çömlekli döneme ait ilk yerleşme izleri Son Kalkolitik Çağın içine aittir. Daha önceleri Yarımburgaz ve Kanallı Köprü'den bilinen, el yapımı, parlak siyah açık ve kazıma bezekli çanak çömlek ile tanınan bu döneme ait, Silivri yakınlarında Sülüklü Mevkiinde, bir bölümü bir linyit madeni tarafından tahrip edilmiş, ilginç bir yerleşme bulunmuştur. Belirli Balkan özellikleri gösteren ve aynı

zamanda, olasılıkla Kuzeybatı Anadolu Son Kalkolitik Çağ çanak çömleğinin de öncüsü olan bu çanak çömleğe, iç kesimlerde Kırklareli yakınlarındaki Bedre mağarasında da rastlanmıştır.

Kıyı bölgesinin yoğun olarak iskânının İlk Tunç Çağı başlarında, Troya I döneminde olduğu, bu devirde Trakya kıyıları ile Kuzeybatı Anadolu'nun tam bir kültür birliği içinde olduğu görülmektedir. Ancak Trakya'nın içlerine doğru girdikçe Troya I'den bilinen belirgin kap biçimleri, uzaklık ile orantılı olarak azalmakta ve yerini Bulgaristan'da Karanovo VII ve Ezero türü çanak çömlek almaktadır. Kıyı bölgesinin bu döneme ait en önemli yerleşmeleri arasında, Toptepe, Şerefli Çiftlik, Selimpaşa Höyük (French 1966), Menekşe Çatağı ve Gladina Mevkii sayılabilir.

Trakya kıyılarında Troya II evresi ile birlikte yerleşme yerlerinin sayısının çok azaldığı, Anadolu ile benzerlik gösteren çanak çömleğin hiç bulunmadığı izlenmektedir. Kıyı bölgesinde, Karaevlialtı, Martin Çeşme gibi yerlerden bilinen el yapımı, kabartma şerit bezemeli çanak çömlek, hemen hemen çok az değişikliğe uğrayarak Demir Çağ içlerine kadar sürmüştür. İlk Tunç Çağı sonlarından Demir Çağına kadar olan dönemde, Trakya kıyılarında ne Anadolu ne de Ege ile benzeşen hiç bir çanak çömleğe rastlanmamış olması ilginçtir.

Yunan Koloni çağı ile birlikte kıyıda irili ufaklı yerleşmelerin sayısı yeniden artmış, ancak en büyük yoğunluğa Helenistik çağda varılmıştır. Genellikle Roma çağı boyunca da süregelen bu yerleşmelerin Bizans döneminde sayı bakımından azaldığı ve daha çok belirli büyük merkezlerin kaldığı görülür.

2. İstanbul Boğazı:

Hem Trakya ile Anadolu arasındaki geçiş yolu üzerinde olması, hem de İstanbul kent alanı hızla yayıldığı için, Boğaz bölgesinin de ivedilikle taranması gerekmekte idi. Bu amaçla şimdiye kadar daha çok Boğazın batısındaki çeşitli vadi ve sırtlarla, Kağıthane ve Alibeyköy baraj göl alanlarının çevresi araştırılmış, daha sonra araştırma alanı daha da batıya kaydırılarak Çekmece göllerinin çevresi ile bunlara dökülen akarsuların vadi ve sekileri de kısmen taranmıştır.

Bölge, hiç beklenmedik bir biçimde Paleolitik Çağ ve özellikle Orta Paleolitik Çağın çeşitli evreleri bakımından zengin buluntu yerleri vermiştir. Buluntu yerleri arasında özellikle Büyük Çekmece gölünün kuzeyindeki Eskice sırtı ile, Çatalca'nın kuzeyindeki Karababa Mevkii sayabiliriz.

Paleolitik Çağı izleyen tarihöncesi ve tarihi çağlar bakımından, Boğaz bölgesi kıyı bölgesinden çok daha değişik özellikler göstermiştir. Bu bölgede önemsiz bir kaç buluntu yerinin dışında Helenistik öncesi döneme ait yerleşme bulunmamıştır. Bu durumu, olasılıkla, bölgenin engebeli ve vadi tabanlarının kısmen bataklık olması ile açıklayabiliriz. Bölgede bulduğumuz, Kayabaşı yakınlarındaki Manastır Mevkii,

Ahmetli köyü, Oklalı köyü yakınlarındaki Tepetarla Mevkii gibi Helenistik ve Roma dönemi yerleşmelerinin sayıları az, ancak yayılım alanları oldukça geniştir. Bu bölgede, daha önce yukarıda sözü edilenlerin dışında Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait çeşitli yerleşme ve ören yerleri de saptanmıştır.

3. Yukarı Ergene Bölgesi:

Araştırmanın önemli bir bölümünde Ergene nehri ile Istranca dağlık bölgesi arasındaki kesim ve özellikle Süloğlu-Kırklareli-Pınarhisar-Babaeski dolayları araştırılmıştır. Bu bölgede daha çok Trakya'nın dış etkilerden olabildiğince uzak, iç kesimdeki kültür silsilesinin belirlenebilmesi amacı ile çalışılmıştır. Bu bölgede, kuşkuyla bir kaç parçanın dışında Paleolitik Çağa ait hiç bir buluntuya rastlanmamış, buna karşılık Neolitik Çağdan Demir Çağa kadar olan tarihöncesi döneme ait tam bir kültür silsilesi elde edilmiştir.

Bölgedeki yerleşme yerlerinden toplanan çanak çömlek, hemen hemen bütün tarihöncesi dönemlerde, Anadolu'dan çok Balkan kültürleri ile benzeşmekte, Bulgaristan'da Karanovo III-VII, Kuzey Yunanistan'da Paradimi'den bilinen silsileyi tam olarak yansıtmaktadır. Bölgenin Anadolu'dan bu denli az etkilenmiş olması, şimdiye kadar bilinmeyen ve kanımızca kültür tarihi bakımından çok önemli olan bir olaydır. Bölgedeki çanak çömlek Kalkolitik ve Tunç Çağları içinde Trakya'ya zaman zaman "yabancı" etkilerin geldiğini açıkça göstermekte ise de, bu "yabancı" öğelerin kökeni hep ya Romanya ya da Makedonya'dan bilinen çanak çömlek toplulukları olmaktadır. Bu da bölgenin sürekli olarak Kuzey ve Batıdan göç ya da istila dalgaları aldığını kanıtlamaktadır. Bunların Anadolu 2. Bin yıl tarihi coğrafyası üzerindeki etkisi ancak ileriki yıllarda yapılacak ayrıntılı değerlendirme çalışmaları ile belli olabilecektir. Ancak, şimdiye kadar Trakya'nın hiç bir yerinde ne "gri Minyan", ne Miken ne de Orta Anadolu kökenli parçaya rastlamadığımızı söylemenin, bu konulardaki bir çok tartışmaya katkıda bulunacağını ummaktayız. Bu dönemlere ait saptadığımız en önemli yerleşme yerlerinin arasında, Kırklareli'nin hemen güneyindeki Salhane Mevkiini (bk. Resim 2, 3), Pınarhisar'ın güneyinde Ceylan Mevkiini sayabiliriz. Gene Kırklareli çevresindeki Kanlıgeçit, Koyunbaba, Helvacı Şaban ve Tilkiburnu mevkiileri de özellikle Tunç Çağı ile ilgili ilginç buluntu toplulukları vermiştir.

Bu bölgede Klasik Çağa ait, belirgin çanak çömlek ile tanınabilen, yerleşmeler sayı bakımından az, ancak genellikle büyükçe yerlerdir; bunların arasında, özellikle Süloğlu'nun güneyindeki Kocatepe mevkiini (bk. Resim 17) ve Orta Değirmen Mevkiini sayabiliriz. Buna karşılık, bölgenin hemen her yerinde çok sayıda tümülüs bulunmakta (bk. Resim 14-19), bunlar bazen Dokuzhöyük (Resim 15-16) ve Gevgiller'de olduğu gibi "tümülüs mezarlığı" şeklinde toplu olarak bulunmaktadır. Bölgede gördüğümüz en büyük tümülüslerin arasında Ahmetbey tepesini, Kocatepe'yi (Resim 17) ve Aşağı Höyük tepesini sayabiliriz. Özellikle Kırklareli'nin kuzeyinde,

Istranca'lara giden vadi boylarında Orta Çağa ait bir çok kale ve kale yerleşmesi bulunmaktadır; bunların arasında Polos Kale (Resim 11) ve Adakale (Resim 12-13) özellikle belirtilebilir.

4. Istranca Dağlık Bölgesi:

Bu bölgede daha çok, Prof. Ş. A. Kansu tarafından daha önce saptanmış olan çeşitli megalitik anıtlar ile ilgili belgeleme çalışması yapmak ve özellikle bu anıtların yayılım alanını saptamak amacı ile çalışılmıştır. Daha önceleri yalnızca Lalapaşa çevresinden bilinen bu tür anıtların Kırklareli'nin kuzeydoğusuna, Kapaklıbaba köyüne kadar yayıldığı (bk. Resim 21-26), güney sınırının Kırklareli il merkezinin altından geçtiği, ancak bu kesimdekilerin hemen hemen tümü ile tahrip edildiği anlaşılmıştır.

Trakya'da bulduğumuz, genel olarak "dolmen" olarak tanımlanan, "geçitli megalitik mezar anıtları" türüne giren bu kalıntılar, Bulgaristan'da bulunanlar ile (Venedikov, 1976) yakından benzeşmekte ve olasılıkla aralarında zaman farklılaşması da bulunan, değişik bir kaç tür yapı biçimini yansıtmaktadır. Vaysal köyü yakınında (bk. Resim 22), yeni tahrip olmuş bir dolmende bulduğumuz çanak çömlek, bu anıtların hiç değilse bir bölümünün Troya VII B 2 ve Romanya'daki Babadağ I ile çağdaş olduğunu göstermektedir.

Dolmenler ile aynı bölgede çok sayıda "taşlı tümülüs" olarak adlandırabileceğimiz (bk. Resim 20), genellikle toplu halde bulunan, dolgusu tümü ile taş olan yayvan mezar tepelerine rastlanmıştır. Bulgaristan'daki kazılar bunların dolmenler ile çağdaş olduğunu ve bazılarının Tunç Çağı içine kadar indiğini kanıtlamıştır.

Bu bölgede rastlanan, ancak gerek tarihlendirilmesi ve gerekse niteliği sorun olan ilginç bir buluntu türü de dikilitaşlardır (Resim 26-29). Hemen hemen yalnızca dolmen bölgesinde görülen bu taşların, megalitik kültüre mi, yoksa daha sonraki dönemlere ve hatta ilk İslam mezarlarına mı ait olduğu, ancak kazı ile anlaşılabilir. Bu tür kalıntıların saptadığımız en büyüğü, Lefeci (Lefce) mevkiinde, yüksekliği 4 m. kadar olan bir taştır.

5. Keşan, Malkara, Hayrabolu Çevresi:

Bu bölgede kısa bir süre ve daha çok Karaidemir baraj göl alanı ile ilgili olarak çalışılmıştır. Baraj göl alanı içinde, Karatepe mevkiinde, baraj yapımı sırasında toprak çekilerek geniş ölçüde tahrip edilmiş, önemli bir Bizans yerleşmesi bulunmuştur. Göl alanı dışında Keşan yakınında büyük bir höyük (Resim 30), Hayrabolu ile Malkara arasında Hacı Mahmut tarlası mevki ile Eski Bağlık mevkiinde de iki ilginç Tunç Çağı düz yerleşmesi saptanmıştır. Bu bölgede yaptığımız çalışmalarda, Germeyan Kale yakınlarında bir vadinin içinde bulduğumuz ve daha önce yayınlarda rastlamadığımız bir Bizans dönemi levhası (Resim 10) ilginçtir.

6. Karadeniz Kıyı Şeridi:

Karadeniz kıyı şeridinde, sınırlı bazı alanlarda çalışılmış ve Ağaçlı, Gümüşdere, Domalı, Ağa, Kefken gibi önemli Paleolitik Çağ konak yerleri saptanmıştır. Bu yerler bölgenin Orta, Üst Paleolitik Çağın son dönemleri ile Epi-Paleolitik çağları bakımından çok önemli buluntular vermişlerdir. Konak yerleri daha çok kıyı taraçalarındaki eski fosil kumulların (Resim 8) üzerinde yer almaktadır. Gene Ağaçlı çevresinde, daha önce başka yerden tanımadığımız ve dolayısı ile tarihlenemeyen ilginç bir tarih-öncesi çanak çömlek topluluğu ve ayrıca Helenistik Çağa ait bir yerleşme yeri bulunmuştur.

Yukarıda sözü edilen bölgelerin dışında, kısa sürelerle Yalova, Iznik ve Izmıt bölgelerinde de çalışılmıştır. Çalışmalara 1982 yılında Iznik-Yalova bölgesi, Gelibolu yarımadası ile Vize-Çerkezköy dolaylarında devam edilmesi umulmaktadır.

BIBLIOGRAFYA

- Bintliff, J., *Natural Environment and Human Settlement in Prehistoric Greece*, B.A.R Sup. Ser. 28, 1977 Oxford.
- Bittel, K., "Fikirtepe Kazısı", *TTK V. Kongre Raporu*, TTK Yay. IX. Seri, No. 5, S. 29-36. 1960
- Çevik, H., *Tekirdağ Müzesine Doğru*, İstanbul. 1966
- Dönmez, Y., *Trakya'nın Bitki Coğrafyası*, İst. Ün. Ed. Fak. Coğrafya Enstitüsü Yay. No. 51. 1968
- Esin, U., *İlk Üretimciliğe Geçiş Evresinde Anadolu ve Güneydoğu Avrupa II*, İst. Ün. Ed. Fak. 1981 Yay. No. 2681.
- Fıratlı, N., "Üsküdar-Şile Yolunda Ömerli Tümülüsleri", *TAD VIII-2*, s. 66-73. 1958
- Fıratlı, N., "Trakya'dan Bazı Yeni Buluntular", *TTK VIII. Kongre Raporu*, TTK Yay. IX. Seri, No. 8, s. 439-445.
- French, D., "Recent Archaeological Research in Turkey, Further Discoveries in Thrace", *AS 16*, 1966 s.49-50.
- Kansu, Ş.A., "Edirne'nin Lalapaşa-Büyünlü Dolmenleri Hakkında İlk Not", *Bellekten 27*, No. 107, 1963 s. 491-492.
- Kansu, Ş.A., "Edirne'nin Lalapaşa Çevresindeki Kalkansöğüt, Vaysal, Karagöl Dolmenleri", *Bellekten 35*, 1971 s. 124-126.
- Mansel, A.M., "Les fouilles de 1936-37 en Thrace", *La Turquie Kemaliste*, Ankara, s. 36-46. 1937
- Mansel, A.M., *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Koruma Yayınları No. 5, İstanbul, 1938
- Mellaart, J., "Anatolia and the Balkans", *Antiquity 34*, s 270-278. 1960
- Mellaart, J., "Anatolian Trade with Europe and Anatolian Geography and Culture Provinces in the Late Bronze Age", *AS 18*, s. 187-202.
- Özdoğan, M., "Pendik, A Neolithic Site of Fikirtepe Culture in the Marmara Region", *Bittel Festschrift*, 1981a Heidelberg, (baskıda).
- Özdoğan, M., "Trakya Bölgesinde Yapılan Tarihöncesi Araştırmaları" 9. *Türk Tarih Kongresi*, Ankara 1981b (baskıda).
- Özdoğan, M., "New Evidences on the Prehistory of Northwestern Turkey", *National Geographic Society 1981c Research Reports*, Washington (baskıda).
- Renfrew, C., *The Emergence of Civilization*, London. 1972
- Taşlıkloğlu, Z., *Trakya'da Epigrafya Araştırmaları II*, İst. Ün. Ed. Fak. Yay. 1654, İstanbul. 1971
- Tringham, R., *Hunters, Fishers and Farmers of Eastern Europe*, Hutchinson University, London. 1971
- Vajsova (Todorova), H., "Stand der Junsteinzeitforschung in Bulgarien", *Slovenska Archeologia XIV-I*, 1966 s. 5-48.
- Venedikov, I., v. bşk., *Megalitite v Trakia I*, Sofia. 1976